

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 68
(18655)

2015 чылдың
июнь 25
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

АЛДЫН МЕДАЛЬЧЫЛАР

Июнь 24-те Тыва Республиканың
Шолбан Кара-оол республиканың
шолбаларының эң эки өөредилгелиг доо-

зукчуларынга алдын медальдарны байыр-
лыг байдалга тывыскан.
Ол дугайында материалды дараазында

үндүрүлгеден номчуур силер.

Чингис СААЯНЫҢ
тырттырган чуруу.

Тываның Баштыңының ажыл-херээ

ДЕТКИМЧЕНИ АЛГАН

Бо неделяның эгезинде Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Россия Федерациязының өөредилге болгаш эртем сайыды Дмитрий Ливанов-биле ужурашкан. Бистиң республикага тоң чугула ай-тырыгларны сайгарарының мурнуу чарыында Тываның өөредилге болгаш эртем адырынга, девискээрниң ниити өөредилге албан черлериниң материал-техниктиг байдалын экижидеринге, ниити өөредилге системазының модернизациязын чорудуп тура, школаларның материал-техниктиг баазазын чаартырынга улуг дузазы дээш Россияның өөредилге болгаш эртем яамызынга, ооң удуртулгазынга өөрүп четтиргенин Шолбан Кара-оол илереткен.

Республиканың 183 школаларында 57 муң өөреникчи өөренип турарын, 50 школаларда өөреникчилер сыңышпастанын, баш бурунгаар шинчилээшкннер езугаар алырга, өөреникчилерниң саны чылдың-на 2700 кижиге көвүдөп турарын, ниити билигнн 12 школаларының оран-савазы барык 100 хуу эргижирээнин, эрткен вектиң ортан үезинде «улусчу тудуг» аргазы-биле туткан школаларның бажыңнары амгы үең санитар болгаш гигиена нормаларының негелделеринге шуут дүүшпейн турарын, школаларның 29 бажыңнары айылдыг байдалда дээрзин Тываның Баштыңы дыңнаткаш, хөй уруглар өөренир чаа школалар биске эргежок чугула херек дээрзин чугаалаан. Россияның өөредилге болгаш эртем сайыды Дмитрий Ливанов республиканың бирги удуртукчусунун бадыткалдыг тайылбырын дыңнааш, байдалдың нарын билип, «Россия Федерациязының субъектилериниң ниити өөредилге организацияларыга чаа олуттарны тургузарынга деткимче» деп программаже бистиң республиканы кириерин Тываның Баштыңыга аазаан.

«Гуманитарлыг шинчилелдер болгаш социал-экономиктиг шинчилелдер институтунун бажыңын чаарты тударын дүрген чорудуп, ону доозар чыгаан боорувуска, бо тудугну доозарынга херек акша-хөреңги дузазын көргүзериниң айтырын Россияның өөредилге болгаш эртем сайыды Дмитрий Ливанов шийтпирлеп эгелзэн» — деп, Шолбан Кара-оол дыңнаткан.

Тываның найысылалы Кызыл хоорайга бо чылдың сентябрь 18-21 хуннеринде болуп эртер аныяктарның «Евразияның интеллектуалдыг алдыны» деп бирги делегей форумунга кирип кээрине Тываның Баштыңы чалаарга, Дмитрий Ливанов чалалганы күзелди-биле хүлээп алган.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

Россияның Аныяктар хүнүн болгаш Делегейниң наркоманияга удур демисел чорудар хүнүнге тураскааткан байырлыг хемчеглерниң ПЛАНЫ

Июнь 26-да

13.00 шакта «Аныяктар наркотиктерге удур!» деп акцияның даа-биле аныяктар каттыжышкынының чогадыкчы өргүзүглери Кызылдың Арбадынга болуп эртер. Нарколог мчилер-биле ужуражылга. «Кадыкшыл — бистиң байлаавыс» деп викторина. Флешмоб.

Ол-ла өйде көжүп чоруур наркология кабинетиниң ажилын эгелээр: химиктиг сундугушкунун аңгы-аңгы хевирлериниң тала-ы-биле нарколог эмчиниң болгаш психологтун консультациязы. Наркотиктер болгаш психотроптук бүдүмелдерге тест-хыналда. Социал реклама (плакаттар, чуруктар) делгелгези. Кадык-чаагай мыдырал дугайында номнар делгелгези. Арбатка боор.

Ол-ла шакта Арбатка Кызылдың эмчи колледжининиң санитар музейиниң делгелгези болур.

Июнь 27-де

10.00 шакта 14-ден 30 хар иштинде аныяктар ортузунга Сүбедей спорт комплекзинден Ярыгин аттыг спорт залында эдир чадаг-тергелиг чарыш.

11.00 шакта Ярыгин аттыг спорт залының чанынга скейтбордистерниң маргылдаалары.

12.00 шакта «Хүреш» стадионунга 35 хар чедир аныяктар ортузунга хүреш маргылдаазы.

15.00 шактан 18.00 шакка чедир Национал парк аксында эштер пляжка Өңнер фестивалы.

14.00 шактан 18.00 шакка чедир Национал паркка «Зумба наркотиктерге удур» деп флешмоб.

14.00 — 19.00 шактарда Мобилдиг шөлдерге: Улусчу чаңчылдар чылынга тураскааткан мастер-класстар, оюннар, мөөрейлер, делгелгелер; спортчу шөлдерге янзы-бүрү спортчу маргылдаалар; профилактиктиг шөлдерге улус ажил-агайының адырларының аайы-биле аңгы-аңгы темаларга консультациялар (профугланышкын, ажилга хаара тудары, медицина, үндүрүглөр болгаш өске-даа); «АРТ» шөлчүгөшке чурукчулар, парикмахерлер, косметологтар мөөрейлери, оюн «Твистер», квест.

19.00 шактан 22.00 шактарда Национал паркка тыва эстрада сылдыстарының киржилгези-биле «Аныяк Тыва!» деп байырлал концерти; республиканың мурнакчы аныяк специалистеринге шаңнал тыпсырының «Орукту — аныяктарга!» деп байырлалдыг кезээ.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫНДАН МЕДЭЭЛЕР

Шенелде шөл болур

Тываның эрге-чагыргазы «Айыыл чок» хоорай аппарат-программа комплекзинин чаңгыс аай программаны республиканың девискээринге ажылгап, хөгжүдөр талазы-биле төлөвилелди боттандырып эгелээн. Тываның найысылалы Кызыл хоорай төлөвилелдин шенелде шөлү болур.

«Айыыл чок хоорай» АПК-ның чамдык кезектери Тывада 2008 чылда-ла тургустунуп эгелээн. Кызыл хоорайның кудумчуларында ИХЯ шугумунуң видеосистемалары тургустунган, ГЛОНАСС-ты ажылгап, транспорт шимчээшкениниң комплекстиг контролюнун ажылдары чоруп турар. Мониторинг төвүнче информация дамчыдар ажыл-чорудулгалыг хөй-ниитинин корумчурумун хайгаараар 35 камера, 3 «Одиссей» стационарлыг комплекс, орук шимчээшкениниң чурум хажыдышкынын автоматчылган чурум-биле бүртүкел турар «КРИС/ДА 210», транспорттун бүртүктөк дугаарын тодарадыр 1 комплекс бо хүнде АПК-да кирип турар.

Чүгле 2014 чылда «Хөй-ниитинин чурумун хандылары болгаш кем-херек үүлгедиишкенинге удур демисел» республика программасы-биле Кызыл хоорайның эң-не хөлээзининг 5 участогунда «Айыыл чок хоорай» АПК-ның

эптеп тургузар ажылдарын чоруткан. Оларның аразында И.Ярыгин аттыг спорт комплекзинин, Советтик Тываның 5 чылы аттыг стадионун, Улуг-Хемнин эрик кыды, «Цеченлинг» буддийжи хүрээнин, Тиилелге мемориалдың, национал парктун чамдык девискээрлери бар. Полиция эргелелиниң пулутунда кезекти кириген болгаш, кудумчунун кем-херектери-биле дээштиг демисежир арга тургустунган.

«Айыыл чок хоорайның» хөгжүлдезинин чаа концепциязын боттандыраарына долгандыр хүрээлелдин айыыл чок чоруун хандыраарына угланган үш күрүне программаларының акша-хөреңгизин каттай кириштирер. 2017 чылга чедир ол төлөвилелче ниитизи-биле 31 млн. рубль көрдүнгөн. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунун айтышкыны-биле мониторингинин каттышкан четкизинин кол ажыл-чорудулгалының 4 ажыл-чын бөлүүн Чазакта тургустунган. Ол блокта эргелеп-башкарылга албанының, чурттакчы чонунун болгаш коммунал инфраструктураның, транспортта база экологияда айыыл чок чоруктун ажылдарын чурумчудар. Алызы барып регионун АПК-зы Россияның ОБЯ-зында тургузуп турар РФ-тин чаңгыс аай мониторинг системасынче кирер ужурлуг.

Хыналда илередир

Таңды кожуунун девискээринде Чагытай хөлдүн эринде «Орленок» лагерьде дыштанып турар уругларның чамдыгының ижин-шөйүндүнүн хораннаны-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазааның Даргазынын социал айтырыглар талазы-биле оралакчызы Органа Натсак бо лагерьге чораан.

Лагерьде дыштанып турар 179 уругларның 28-зи хораннанынган. Ижин-шөйүндүнүн инфекциязы деп диагносту тургускаш, оларның чээрбизин Кызылдың, Бай-Хаактын эмнелгелеринде чыттырган, байдалы чүгээр сес уругну ада-иези аалдарынче алгаш барган.

Уругларны дыштандыраарына эргежок чугула чөпшээрел

документилернин шуптузун күрүнениң хайгаарал органдарынан «Орленок» лагерь алган, ижин-шөйүндүнүн инфекциязы кайыын канчап тывылган чылдагаанын Россияның хереклекчилеринин хайгаарал албаны тодарадыр деп, Органа Натсак дыңнаткан.

«Орленок» лагерьге уругларның хораннанынганга хамаарыштыр шупту документилерни республиканың истелге органдарына дамчыдып бээр дугайында айтышкыны Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол берген.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

БУРУУЛУГ ДЕП САНААН

2008 чылда регион парламентининче сонгулдалар болуп турда, Сергей Конвиз Кызылдың сонгулда участоктарының бирээзинге туразында чаңнап, бодунун албан-хүлээлгезин күүседип турган шагдаа Ядгарбек Умурзаковту эки-бак сөглөп, форма хевин орасоп, каш удаа шагдааны шашкан.

Сергей Конвизке хамаарыштыр Россия Федерациязының Кеземче кодекзинин 116-гы чүүлүнүн 1-ги кезээнде көрдүнгени езугаар хоойлу-дүрүм органдары херекти оттурган. Истелге үезинде Конвизти бүдүн чартык ай хуусаада истелге изолляторунга хоругдаан. Бо чүүлдү ооң талалакчылары Сергей Конвизке удур эрге-чагыргаларның политиктиг сүлчээзи кылдыр ниитилелге көргүзерин оралдажып турган.

2010 чылдың апрель 6-да болган суд Сергей Конвизти буруулуг деп санааш, 6 ай хуусаа дургузунда чуртталга-колонияга кеземче херээ эрттирер кылдыр шийткен. Судтун бо шийтпири чөптүг эвес деп апелляция билдиришкенин Конвиз кириген. 5 чыл дургузунда сайгарылга соонда, 2015 чылдың июнь 11-де чаа суд болган. Сергей Конвизке удур кандыг-даа политиктиг сүлчээ чок, мурнуку судтун шийтпири күш чок болдурарына үндезин чок, Россия Федерациязының Кеземче кодекзинин 116-гы чүүлү-биле ол буруулуг деп, суд шийтпирлээн.

Судтун шийтпири-биле чөпшээрешпээн дугайында билдиришкенин буруудаткан кижиге 10 хонук хуусаа дургузунда кирип болур.

tuvaonline.ru

Тус чер чагыргаларындан негээн

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол кожууннар чагыргаларының даргаларындан чайгы үөдө уругларның айыыл чок чоруун, амы-тынын болгаш кадыкшылын камгалаарының талазы-биле калбак тайылбыр ажылдарын чорударын негээн.

«Июнь айда үш бичии чаштар сугга дүшкен. Өг-бүлелерге канчаар-даа аажок улуг кажыдалдыр. Оваарымчалыг болурунарны дилеп тур мен! Боттарыңарны болгаш ажы-төлүңерни камнаңар. Оларны хайгаарал чокка арттырбаңар, айыыл чок чоруктун дүрүмнеринге өөрединер» — деп, Шолбан Кара-оол соцсетки дамчыштыр республиканың чурттакчыларын чагаан.

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуп-даргаларына, өөредилге болгаш социал деткимче эргелелдеринин удуртукчуларына дүрген телеграммаларны чоруткан:

— Уругларның чайгы дыштанылгалының үезинде айыыл чок чорукту хандырып, кемдеп-бертинеринге удур профилактика ажылын чорудуп, сугга, арга-арыгга, орукка онзал-ондакты, аш-чемден хораннанышкыны болдурбазы-биле, ведомстволар аразының хыналда-хайгаарал системасын тургузуп, харысалгалыг албан-дужаалдарны томуйлаар хемчеглерни алыры-биле:

1. Чурттакчылыг черлерде, хоорай, суурларда, микрорайоннарда болгаш өөредилге черлеринде уругларның дыштанылга лагерьлеринин, уруглар ойнаар болгаш спортчу шөлдеринин, эштер

черлеринин, массалыг хемчеглер эртер черлер девискээрлери айыыл чок чоруктун негелдези дүгжүп турарына хыналданы чорудуп, акты тургузар.

2. Уруглары социал айыылдыг байдалда бүлелерни, хөй ажы-төлдүг болгаш долу эг-бүлелерден ажы-төлдү онза хайгааралга чурттап турар черинин айыыл-биле дыштанылга; организааар хемчеглерни алып, уруглар кадыкшылга лагерьлеринге дыштаныр халутевкалар-биле хандыраар.

3. Уругларның амы-тыны, кадыкшылы болгакижизидилгези дээш ада-иелер харысалгал дугайында кол хоойлужудулга актыларын таньтыраар. Уруглар ортузунга ниитилелге айыыл алдынып чоруунун билиглерин суртаалда тайылбырны чорудар.

4. Кожуунда уругларның чайгы дыштанылгалының эртип турарына хыналда чоруду талазы-биле комиссияны тургузар.

5. Хөй-ниити болгаш аныяктар организациялары-биле демнежи алгаш, арагалаашкын алкоголизм болгаш наркоманияга удур калбацияны чорудар, чажыт арага садып турарлар биле шыңгы демиселди күштелдирер.

2015 чылдың июль 1-ге чедир кылдың ажылдарның дугайында медээни ооң бодун бээрин Тыва Республиканың Баштыңы Ш.В. Кара-оол дааскан.

Будда Шакьямуни ыдык айның түңнелдери

Будда Шакьямуниинин чуртталгазында үш ол болуушкун: Төрүттүнген, Чырык угаан четкен болгаш Паринирванаже чорутканы-биле холбашкан Сака Дава ыдык айны бистиң республикага бир дугаар езулап эрттирген. Ыдыктыг ол айда Тываның чурттакчылары «Ом мани падме хум» мантраны 1287000 катап номчаан.

Бүдүрген эки үлө-херектер каш катап арбыдап, эки салдарны чедирер болганындан буддистер Сака Дава айын «эки үлө мөөңээринин айы» деп база адаарлар. Кызылда Цеченлинг төп хүрээнин ламалары үш бөлүккө үстүп алгаш, майның 19-тан июнь 16-га чедир Тываның бүгү кожууннарын кезип, республиканың чурттакчы чонунга Сака Дава айын байырлаарының кол утказын тайылбырлап, судурларны номчаан.

Бирээзинде-ле 2-3 лама кирген бөлүктөр ажылдаан. Бир бөлүк — барыын кожууннарже, өскези — мурнуу угже, үшкүзү — төп кожууннарже. Чедери берге, ыраккы Тою, Мөңгүн-Тайга болгаш Тере-Хөл кожууннарга Камбы-лама боду четкен. Ыдык айның дугайында тайылбырны чон улуг сонуургал-биле хүлээп дыңнаан. Ол чорааш, чүгле ыдык айның дугайында эвес, сарыг шажынның судурларына база тайылбырны кылып, оларны чон-биле кады номчаан. Республиканың чурттакчы чону-биле кады «ом мани падме хум» деп мантраны 1287000 катап, ыңча катап «ом мунимуну маха муние соха» мантраны ыткыр номчаан. Кээргел сеткилдин «ом мани падме хум» деп мантразын катап-катап номчуурга, багай карма арыглаттынып, мээ-медерелдин бүгү деңгелдеринге салдарны чедирип, чажыт салым-чаянны ажыдып, бүгү дириг амытанга кээргел сеткилди оттуруп,

эки ачы-хавыяларны мөөңээр.

Ом муну муну маха муну соха - Будда Шакьямуниинин мантразы Чырык угаан тайылбырлап турар. Ону доктаамал номчуу болза, чырык угаан байдалынче чоокшула сагыш-сеткил оожургалын ап, йөрээлдер доктаап, Будда Шакьямуни бурган-биле харылзаан тургузарының аргазы тыптыр.

Ыдык айда арагалаарын, таакпы тыртарын эът аймаа чиирин, бак сестер эдип хыйланыры хоруп, багай бода бодаарын, амылыг амытанг хора чедирерин шеглээрин чурттакчы чонга тайылбырлаан бис. Чүгле эки кылдыныглардан, шычменнилгеден чүдүкчү кижинин сагыш-сетки арыглаашкыны болур. Бурган айының алыс утказы өгбелерин чагыгларын сагып, бурунгу ужурлар эглири болур.

Ыдык айның кол түңнели — «Тыва Республиканың байырлалдар хүннеринин дугайында Тыва Республиканың хоойлузунга өскерилгелерни кириеринин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузун Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламент) хүлээп алган. Ында Будданы Төрүттүнген, Чырык угаан база Паринирванаже четкен хүнүн байырлал хүнү кылдыр тургускан Чөөн чүктүн ай календарына дүүштүр байыр лалды эрттирер хүннү ТР-ниң Дээди Хуралы доктаадыр. Тываның чурттакчыларының мөзү-бүдү болгаш сагыш-сеткил кижизидилгезинге эргежок чугула ол документини Камбы-лама эргелелиниң кыйгырынга даянган, Хөй-ниити палатазы ажылдап кылган. Кижилерге сагыш салышкыны дээш Тываның Чазаанга, депутаттарга өөрүп четтиргенин Тываның Камбы-ламазы илереткен.

«Россияның номнары» фестивалы

Чылдың-на эртип турар «Россияның номнары» фестивалы бо чылын Кызыл шөлде аңгылаан 23 муң дөрбелчин метр шөлде чеди интерактивтиг черлерге делгелге-ярмарказын чорудар. Россияда Литература чылынга тураскааткан хемчег бо удаада 300 хире ном үндүрүкчүлерин каттыштырып, солун чүүлдерни аазап турар.

Литература чылын эрттиреринин оргкомитетин Күрүне Думазының спикери Сергей Нарышкин баштаар, а оргкомитетте ооң оралакчыларын культура сайыдының оралакчызы Григорий Ивлиев биле Роспарлалганың удуртукчу Михаил Сеславинский төлээлээр. Фестиваль үезинде чурттуң ном үндүрүкчүлеринин эң-не эки үлөгерлиг үндүрүлгелерин делгээр, чогаалчылар номчукчулар-биле ужуражылгаларны эрттирер, дискуссиялар болгаш өске-даа солун хемчеглер болуру планнаттыг.

Тывадан Москва хоорайда ТР-ниң бүрүн эрге-

лиг төлээ черинче Тываның ном үндүрер черинин «Тываполиграф» ААН-ниң, Алдан-Маадыр аттыг национал библиотеканың, Тыва Республиканың Күрүне архивинин, Тываның гуманитарлыг болгаш социал-экономика тускай шинчилелдер институтунун, А.С. Пушкин аттыг национал библиотеканың бөлүк номнарын, ооң аразында тыва дылда номнары, ол ышкаш суй белектерини Тывадан немей номнар чагыр күзелдиг кижилерге дээш визиткаларны авиация-биле чорудупкан.

Россияның кол шөлүнде Тываның делгелгезин «Россияның культуразы» федералдыг тускай сорулгалыг программаның күсели-биле сөөлү чылдарда парлаттыг тыва номнары делгээр.

Тыва болгаш түркүлдерни эки билер кижилер студентилер, чаңгыс чер-чурттуглар ол хүннерде Кызыл шөлде делгеттиг республиканың литература булуңунга чедип, оон сонуургаан номнарын садып алырынга чигзиниг чок.

«ШЫНГА» БАРААН БОЛУП ЧОРУМДА...

Солуннуң 90 чылынга

Талыгыр 1962 чылдың октябрьда шеригден халажып чыгып, штаттан дашкаар корреспондентиниң шынжылгазын алып алдыр дээш, «Тываның аныяктары» солуннуң редактору Валерий Шаравининиң кабинетине кире бердим. Келген хемчээм чугаалаарымга, «Шеригге солунче материалдар бижип турдун бе?» — дей-дир. «Ийе» — дээш, шериг солуннарда кескен чүү-хөөмнү сундум. Редактор кичээнге келер көрүп-көрүп:

— Редакцияга ажилдаар журлуг кижидир сен — дидир. Пат кайгап, чигзинип харысырдым:

— Редакцияга ажилдаар харым кайда боор, билим чегей, чүгө он класс дооскан мен.

— Ажырбас.

— Кызылда чурттаар черим чок.

— Ажырбас. «Востокта» ниичурттаар өрээл бар. Ында Сат Күстүгүрге чеде бээр сен.

Ам канчаар. Арай деп ажил, чурттаар чер айтып турда, дарганың аайы-биле ажилдай берген мен. Редакцияның комсомол килдизиниң даргазы, уругларга шүлүк бижип Сат Күстүгүр чүве. Солунга бир дугаар информация бижээш, кара самбырага кирген мен, ованчыын канчаар ону.

Редакцияга ийи чыл ажил ийи хун дег караш диген.

1964 чылда Хабаровскиде партияның дээди школазын дооскаш, 1968 чылда келимге, Валерий Севилбаевич елевидение даргалап чоруйрган, ооң орнунда Василий Онгуш редакторлай берген. Мени редакцияның харысалыг секретарына томуйлаан. Аа редакторум-биле ийи чыл кыг ажилдап чорумда, оюн-штактыг эжим оон өрү депшип, түгүзвилел радиозунуң Тывада ская корреспондентизи, тускай лгелиг апарган. Мени ооң орна депшиткен.

«Тываның аныяктарының» дакторунга үш чыл хире ажилаш, СЭКП Төп Комитетиниң чанда Ниилел эртемнериниң адемиязынче өөренип кирим. Ону 1976 чылда дооскаш, философия эртемнериниң кандады деп ат камгалап алдым. 1976 чылда август 16-дан эгеп «Шын» солуннуң оралакчы дакторунга ажилдай бердим. дакторум Валерий Севилбаевич Шаравини, кады ажилдаар алакчы редактор биезиг-ле им Күстүгүр Кудерекевич Сат. Алдан чылдар эгезинде аяктар солунунга кады ажилп турган эжишклер чеден лдарның төнчүзүнде «Шын» пунга бөлдүнчүп, эмгелеп ажилдап турганывыс ол. эң кады ажилдап турган эш-үмнү журналист Светлана пчыр «Шынга» дөгерезин чысып бижээн чорду. Ону кончук уургап номчудум.

Оларның аразында Валерий равини онзагай кижизиг кижиде. Ол тыва парлалганың ииг төөгүзү чораан. Бир звес солунга ажилдавайн, хостуг аал бижип чораан болза, кайы хире солун чогаалдар кип каар ийик. Хүндүлүг дыш-

танылгаже үнгөш, каш чыл иштинде безин ийи номну үндүрдү. Мен «Шынга» оралакчы албандужаалының редактор дакпырлап, пропаганда килдизинге эргелекчилей бергеш, улустуң хамык болур-болбас материалдарын номчуур, ооң кадында үш хонгаш-ла дежурныйлаар боорга, хөңнүм кала берген. Ол шагда «Шын» неделяда алды катап үнөр. Эрте дизе-ле, 22-23 шака чедир дежурный редакторлап ажилдааш, эртен даң бажында ажилыңче халып орап сен.

Бир-ле катап редакторга дилег хевирлиг санал киридим: «Мени оралакчы редактор хүлээлгемден хостааш, чүгө тускай корреспондент кылып каап көрүңер, дежурныйлаар база хөңнүм чогул». «Күжүр эрни!» — деп, Валерий Севилбаевич шын-на сеткилин илеретти — Сени ынчаар ажилдаар кылдыр кым чөпшээрээр боор. Шынап-ла харын, ындыг амыр чүве кайда боор. «Шынга» — оралакчы редактор тоң чугула. Мээң үемде «Шынга» Чыдым

дар, куда дугайында айтырыглар чугаалажып турган.

«Шынга» көдүргөн айтырыгларның чугулазын барымдаалааш, партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң сүмелээни езугаар элээн каш суурларга номчулга конференцияларын эрттирген. Шак ындыг конференциялар ол шагда Ак-Туруг, Сүт-Хөл, Эрги-Барлык, Кур-Чер, Нарын суурларга декабрь айның ийиги чартында болгулаан. Ук хуралдарга тус черлерниң партия, совет, комсомол организацияларының ажилдакчылары болгаш редакцияның төлээлери киришкен.

Бо бүгүнү түңнээн материалды 1977 чылдың январь 18-те «Шынга» үндүргөн мен. Ында «Чоннуң чаагай езулалдарын, чаңчылдарын байыдар болгаш непередир», «Куда езулалы», «Экизин эдерер, багын каар» деп эгелер бар.

«Экизин эдерер, багын каар» деп эгеде Кур-Чер суурга хуралга «Тиилелге» совхозтун директору С.Д.Седен-оол моон

Ол ышкаш бот-бодун хүндүлешпес, уруг-дарыының аразында даады-ла алгыжар ада-иелер оларга хоралыг салдарны халдадыр. Уругларга иезиниң азы адазының багай сөс бүрүзү оларның сеткил-сагыжынга, угаан-медерелинге кара хөө болуп артып каар. Харын-даа өзүп, өгленип-баштанып алгаш, ада-иезиниң шаандагы кара сестерин сактып, алгыжа-даа бергилээр. Бо делегейде халас чүү-даа чок, хамык чүве өртектиг, эткен сөс эрбениг, эки чүве эки, багай чүве багай олчаан амыдыралында уламчылап чоруур.

«Шынга» ийи чыл ажыг ажилдаан-даа болзумза, солун айтырыгларны көдүрүп, каш удаа өртектиг белектер-биле шаңнадып, Совет Эвилелиниң үш дакпыр Маадыры Покрышкинниң хүндүлөл бижии-биле-даа шаңнаттым.

Күчүлүг ССРЭ буурап дүшкен. Ам көңүс өске үе келген. Тозан чылдардан эгелеп тыва улустуң шажын-чүдүлгези катап тургустунуп эгелээн. Кызылда,

база тывалар чогаадып алган. Орус улус ынчап турбас, чүгө кажыдалдың шайлалгазын кылып. Канчап черле арагалаарынга хандыкшаан улус боор бис. Кандыг-даа чүве хемчээлдиг, укур-дүрүмнүг болур. Бо бүгү дугайында «Шынга» база-ла бижип турду. Ылаңгыя арагачы, ажы-төлүн кагган иелер дугайында, совет үеде кошкак ажилдап турар эрге-чагыргаларны «Шынга» шүгүмчүлөп, «Мергелдей»-биле мергелеп, радиога «Шагар-арыга» шактырып турду. Ам чүгө «Шынга» эрге-чагыргалар шүгүмчүлээн материалдар ховар апарганыл? Шүгүмчүлөл чокта ниитилел бурунгаар шимчeves. Шалбаа дег турнугуп каар.

Адак сөөлүндө тыва бурунгу культура, медерел дугайында каш сөс. Чазак (Ш.В.Кара-оол) бурунгу тыва культураны катап диргизип, ону сайзыратсын дээш, кончук чараш, онзагай бажыңны тудуп берген. Ам ону чөп ажылаары арткан. Ук төлкө чогул чүү болуп турарынга хамаарыштыр культурологтар З.К.Кыргыс, В.Ю.Сүзүкей, З.Б.Самдан болгаш тыва культураның өске-даа шинчилекчилери арга-сүмезин бээр укурлуг.

«Шын» солун — тыва дылды кадагалаарының болгаш камнаарының кол чөпсээ. Дыл дээрже чоннуң медерели-дир. Бир звес кижиде медерелин оскунуптар болза, чүү болурун кижиде бүрүзү билер. Тыва дыл чидип бар чыдар дылдар аразында. Ону чидирбеси чоннуң бодундан хамааржыр. Тываларның үштүң бир кезээ төрөөн дылын кошкак азы шуут билбес апарган. Хоорайда көк баштыг кырган-авалар ажы-төлү, уйнуктары-биле орус-тажып чугаалажыр. Түңнелинде олар орта орустап-даа, тыва-лап-даа билбес, хайнак дылдыг хамаатылар боор.

Бир звес орус дылды эки шигээди алып деп бодаар болзувусса, баштай төрөөн дылын эки билири тоң чугула. Ооң соонда орус болгаш өске-даа дылдарны өөренири белең. Чамдык солуннарны номчуп, радио, телевидение дамчыдылгаларын көрүп, дыңнап оларга, хайнактап бижээн, холумактап чугаалаан боор-дур.

Мону бодаарга тываларның бот-медерели ам-даа чедир одунмаан. Төрөөн дылывыска чугаалажып, тыва езу-чаңчылдарывысты сагыыр болзувусса, мезү-бүдүжүвүс, укур-чаңчылдарывыс улам быжыгар.

Байыр-оол МОНГУШ,
тыва журналистиканың
хоочуну.

«Шын» солуннуң 60 харлаанында. 1985 чыл.

Дангыт, Монгуш Хенче-Кара, Экер-оол Кечил-оол болгаш өскелер-даа идепкейлиг бижип турдулар.

Чай көңүс эвээш-даа болза, бодум база ында-хаа материалдарны бижип турдум. Эң-не кол чүве — тыва чоннуң чаагай езу-чаңчылдарын катап эгидер дугайында чугааны «Шынның» арыннарынга көдүрүп турганывыс.

Ук чугаа С.Тойлунуң база К.Шойгунуң бо айтырыглар дугайында чагааларындан эгелээн чүве. Номчукчулар чаңчылдар дугайында чугааны идепкейлиг деткип, Тываның чүк-чүгүндө чагааларны бижип турду. Үжөн чылдар эгезинде тыва чоннуң езу-чаңчылдарын, шажын-чүдүлгезин хоруп, бежен чылдар ортан үезинде кожамыктап ырлаарын хоруп, комсомол хуралдарына ынчан хемчег апарганын сагындырып каайн. Сталинге чүдүү чорукту буруу шапкан соонда, чоннуң эрге-чагыргадан коргар чоруу чоорту намдап, дидим кижилер чоннуң бурунгу культуразын, чаагай чаңчылдарын дедир эгитсе кан-дыгыл деп үнүн көдүрүп турганы ол-дур. Ынчалзажок ол үеде безин шажын дугайында сөс эдер кижиде чок, чүгө чаагай езулал-

сонгаар чаш уруг төрүттүнгөндө азы куда дүшкенде, суурга ыяш тарып, тускай аллея кылырын саналдаан.

Уруг төрүттүнгөндө азы хар харлаанда улус чыып алгаш, эмин эрттир арагалаашкын кылырының орнунга, бажың чанынга азы кудумчуга ыяш олуртуп, чер кырынга буянныг херек кылып болза, бир звес өгбүлө бүрүзү бо чаагай езулалды угаан-медерелинге хандыр биллип, ону эдерер болза, бистиң суурларывыс чиңгир ногаан, каас, чараш болур ийик.

Аныяк кижиде арагачы апарган, арын-нүүрүн оскунган дижи, пат кайгап тургулаар бис. А ооң чылдагааны бөдүүн-даа, нарын-даа болгулаар. Байырларда да бажыңга азы өгө хөй улус чыып, дашка көдүрүп, хөөрежип олургаш, чанывыста уругларывыс дугайын бодаар бис бе ынчаш? Чаш кижилер улугларны өттүнер, олардан үлөгөр алыр-ла болгай. Сайзанаптап ойнаан чаш уруглар шаандагы ышкаш мал-маган деп звес, а бичии саваларда суг кудуп алган. «дашкарлар» үскүлештирип, улугларны өттүнүп ойнаар апарган. Моон чүү үнерин биллип алыры берге звес.

Кызыл-Дагда, Самагалдайда, Чадаанада хүрээлери тудуп, суурларда чеден хире дуганнарны туткан. Күзелдиг аныяктар Индияга, Моолда буддизмниң эртемни чедип алыр дээш, акшатегирикке бергедеп-даа турза, ада-иезиниң, чоок кижилериниң дузазы-биле өөренип турар. Тывалар оран-таңдызын, овааларны чылдың-на дагып турар апарган. Ыдыктыг Бай-Тайганы бо чылын дагаан дугайында «Шын» солунга бижиди.

Мооң-биле чергелештир тыва езу-чаңчылдарны — Шагааны, Наадымны, куданы канчаар эрттирип турарының дугайында айтырыг ам-даа чидиг хевээр. Чижээ, сөөлүгү үеде куда эрттирерде эмин эрттир байыргаар, он-он беш чедир ужа салыр, чоок төрелдеринге янзы-бүрү белектер бээр кылдыр чогаадып алган. Шаандагы үеде ындыг езу-чаңчыл чок, байыргаар улус турбаан. Ол дугайында ТР-ниң Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д.Монгуш чөптүг айтырыгны көдүрүп турду.

Кижиде чок апарганда, тывалар ону ханы кажыдал звес, а хөйүнү арагалаашкыны кылып алган дизе, хөөрем звес. Хөөрге арага кудар деп чүвени

Өөрүшкү-муңгаралда кижилер «авай» дээр. Ырак-чоок-ка чораанда чер-чуртун сактыр. Бистер шуптувус чериң-чуртун дээр-ле, ававыстың арнын, черивистиң чаражын, маңнап чорааш ойнап өскөн кудумчулусту сактып кээр бис. Ынчалза-даа ак-көк Тывавыста бир-ле булуң бар. Ооң адын адаптарга, кижилер бүрүзү «оо» деп, көргөн-көрбээн-даа болза, чаңгыс кижилер дег, чараш чер деп чөлшээржер. Ол болза Тожу-дур. Бөгүнгү очеригимниң маадыры чер-чуртунуң дугайында сактышкынын хумагалыг кадагалап, төөгүзүн сонуургап, чонунуң эрткен оруун анык-өскөнгө дамчыдып берип чоруурларның бирээзи. Ооң чашкы болгаш элээди үези Тожуга чаа амыдыралдың эгези-биле холбашкан.

Улуг Өдүгениң калбак, делгем девискээринден эге бажын алган Азас деп хем бар. Бо хем батса-батса, Тожу (Азас) деп хөлче кирер. Хөлдүн мурнуу эринден ушта халаан хем бар. Ындыг-ла кончуг узак шөйлүбейн, Би-Хемче агып кирер. Би-Хемниң соңгу талакы доора-зындан келген хем, ынчангаш бо хемни Тоора-Хем деп адаан чадавас. Би-Хем биле Тоора-Хемниң каттышкан белдиринде кожуун төвү Тоора-Хем суур турар. Республиканың эң улуг девискээриг кожууну кыдыг-кызыгаар чок арга-арыг-биле шып-тынган. Улуг хемчээлди черге чурттап, бөдүүн чон тарамык чораанындан бот-бодун көрүп-даа көрбээн, танышпас-даа чораан.

Актар, барааннар, колдар ында-мында чурттап чоруурлар деп дыңнаандан башка, аразында барык-ла харылзашпас турганындан чугаа-дылы безин аңгы аяныг, аъш-чемниң адын безин аңгы адаар чорааннар.

1905 чылда Хараал алдын уургайы ажилдап эгелээн. Алдын тывыжының херек-дериг-херекселин кыжын дош оруу-биле Турандан сөөрткеш, Тоора-Хемни тава-рып, Хараалга сөөртүп чедирип турган. Тоора-Хемниң амгы турар черинге кижилер бажыңнар тудуп алгаш, чурттап эгелээн үе ол.

Дадар-оол Берзинович Кол 1938 чылда Тожуга төрүттүнген, езулуг ивижилерниң чум дээр чадырынга өскөн. Кыжын кеш-биле, чайын тос-биле шып аар, 20-30 чедир сыра ыштардан чыскаап үндүргөн бедик чадыр болур. Ачазының Хүлбүзек дээр адын документ кылып келген орус даргалар «Узун салдыг, думчуун улуг, орустарга дөмей-дир сен, адыңны солуп берээл» — дээш, Берзин деп ат берип каан. Хөй ажы-төлдүг болгаш ивижи Берзин Кол анаа черле олурбас, аңнап чоруй баар турган. Чеди алышкыларның дөрт дугаары турган болгаш бичии Дадар-оол ачазы чактыр боолуг турганын сактыр. Оон аңгыда ча азарынга кончуг мергежээн кижилер чораан. Ча дээр калбак, чиңге болгаш кончуг чидиг бистиг үш-булуңчук демир. Аң кылаштап эртер кок-

пага хере тырткаш, азып каарга, дегбейн баар деп ужуз чок. Ноябрь айда ча-биле адып алган аңын союп-буслайн, хар адаанга хөөп каар. Оон чазын кээп уштур. Бузарга, эди арай каксып калган боор. Дөмей-ле чип өөрени бээр, ам канчаар, чазын аштанчыг болгай.

Бир катап ачазы аңнап чорааш, аарый берген. Ынчан аргыжылга чүгле Хараал алдын уургайын тава-рыштыр. Самолет кээрге, аарый кижини Кызылче чорудупкан. Сураг барган. Черниң черинде улусту кым тывар, ачазының чок болганын сөөлүндө дыңнааннар. Удатпаанда авазы аарый берген. База-ла самолет, Кызыл. Авазы Байыскайла Доңмитовна оглу Дадар-оол тос харлыг турда, «бурганнай» берген. Ынчалдыр-ла уруглары ада-иезиниң сөөгүн тудуп, орнукушудар аргазы чок болган. Ам бо назынында Дадар-оол Берзинович ада-иези Кызылдың эрги хөөрлеринде ирги бе деп бодап чоруур. Ынчалдыр-ла ол хөй ажы-төл өскүс артып, интернатка туруп алгаш, өөренип турганнар.

Ол школары турда Тоора-Хемге Мозгалевикий деп кижилер чурттап турган. Улус ону Тожуга үе-дүпте келген, декабристерниң эжи деп чугаалажыр. Өг-бүлелиг, ийи оолдуг. Оолдарының бирээзи Виктор-биле школага кады өөренип

турганнар. Ынчан Тоора-Хем — Кызыл аразына машина оруу бар эвес, чайгы үеде бир кол орук суг оруу апаар. Салдам суурнуң адаанга, хем эринге, салын даап-белеткеп алгаш, чүү-хөөзүн салгаш, салдап бадар. Салдың ужу-бажына эжер ийи кижилер турар, кол кижизин суг оруун эки билер башкарыкчы-лоцман боор. Ындыг ховар улустуң бирээзи Константин Чоодуннай турган. «Дидим, командылап турда, шыдаар кижилер, суг оруун дыка эки билер» деп, тоора-хемчилер чугаалажыр турган. Сөөлүндө Мозгалевикийниң бичии оглу Виктор база тулган дээн лоцман деп ат-сураа алгып, сал бадырып турган. Ол үеде суг оруунга эң-не айыылдыг, коргунчуг чер — Хүт ужуры. Ук ужурун суг адаанда чыдар инек-даштарына үскеш, чеже салдар буступ чаштаанын кым билер боор... «Ужар чоокшу-лаан» деп медээ кээрге, шаанда сал кырында кижилерниң ыглажыры ыглажып, ажы-чегин делгеп салгаш, арага-дарызын кудуп ижер, бот-бодунга экини күзээр турган дээр. Ужарны оюп эртер харык чок, келген дораан сал сугже халып кире бээр. Башкы кээз сугже дүлдүнүп кире бээр. Оон катап көстүп кээр. Кажан суг адаанда хая даштарына чаззатевискен соонда, оожургаан деп болур, ынчалза-даа ужурун дал ортузунда хайнып чыдар чер барын «Заря» теплоходка чорааш,

Дадар-оол Берзинович көргөн Хүт ужуры ам-даа сүрлүг болуп артпышаан.

Школачы чылдарында база бир сактышкы — суурга тыва театрының артисти 1954 чылдан эгелеп концерт азы шиизин клубка ажык дээр адаанга шөлчүгөп көргүзүп кээп турар апарг. Концерт азы шиизин клубка ажык дээр адаанга шөлчүгөп көргүзүп турган. 1956 чылда сентябрь айда суур дужунда, кырынга концертин көргүскөн Сактып арткан көргүзүп — и адагашты аразы беш метр хуырадыр тургускаш, трос шөй каан. Композитор Лаптаң артист «Эх, ты, яблоко» деп танцын аялгазын ойнай бээр, Кызыл артист ол трос кырынга танцын турганын утпаан. 1954 чылда артистер келгеш, «Хайыра бот» деп шиини көргүзүп дээр. Чүгле Тоора-Хемге эвес, суурга деп чугаа чон аразы дораан тарай хона берген. Ынчан суурга Ий хемни кежир тутх гидростанция чаа-ла ажылда эгелей берген турган үези чү Хүн ажып, кежээки имир дүже билек, электри чырыын дора берип эгелээр. Электри чыры деп чүвени тожу кижилер бир дуга көрүп турар үези турган. Ады Кежиг суурдан сонуургакт. Ий суурга кылаштажып келген гидростанцияның ажылдаары манаар. Чырык кыва бээр, о кайгап магадаар, «черге ине-да чыдар болза, көстү бээр» деп чугаалап кээп турганнар.

(Уланчылыг).

Галина МАСПЫК-ООЛ

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың ноябрь 17-де №567 доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында

2015 чылдың июнь 11 № 297 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың ноябрь 17-де «Тыва Республиканың Чазаның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш чайладырының база өрттүң айыыл чок чоруун ханды-ларының талазы-биле комиссиязының дугайында» №567 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Тыва Республиканың Чазаның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш чайладырының база өрттүң айыыл чок чоруун ханды-ларының талазы-биле комиссиязының составында:

а) Комиссияның составында В.С.Кызыл-оолду, А.С.Новиковту үндүрер;

б) Комиссияның составында кириер:

Г.Д. Кууларны — Тыва Республиканың Дириг амыттынарның болгаш сугнуң биологтур курлавырларының объектилерин камгалаарының талазы-биле күрүне комитетиниң даргазы;

Ч.С. Кыргысты — Тыва Республиканың бойдус курлавырларының болгаш экология сайыды;

в) А.Т.Барааның албан-дужаалының адын дараазында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитетиниң даргазы»;

г) А.М.Монгалдың албан-дужаалының адын дараазында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы, комиссияның даргазының оралакчызы»;

2) Тыва Республиканың Чазаның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш чайладырының база өрттүң айыыл чок чоруун ханды-ларының талазы-биле комиссиязының чанында оперативтиг штабтың составында:

а) Комиссияның чанында оперативтиг штабтың составында С.А.Демьянишниковту, О.А.Оюну, О.М.Серенни үндүрер;

б) Комиссияның чанында оперативтиг штабтың составында:

Тыва Республиканың дашкаар медицина организацияларынче медицина дузазын чедирери-биле чоруткан хамаатыларга болгаш оларны үдеп чоруур кижилерге эмнелге черинче аай-дедир орук хөлезинин төлээр талазы-биле чарыгдалдарның орун тургузарының негелделери болгаш чурумунга өскерилге кириериниң дугайында

2015 чылдың июнь 11 № 293 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2012 чылдың декабрь 13-те № 681 доктаалы-биле бадылаттыг Тыва Республиканың дашкаар медицина организацияларынче медицина дузазын чедирери-биле чоруткан хамаатыларга болгаш оларны үдеп чоруур кижилерге эмнелге черинче аай-дедир орук хөлезинин төлээр талазы-биле чарыгдалдарның орун тургузарының негелделериниң болгаш чурумунуң 2 пунктузунуң «а» иштиги пунктузунга «Россия Федерациязының Кадык камгалалының болгаш социал хөгжүлдө яамызының 2010 чылдың апрель 16-да «Тускайжыттыг медицина дузазын чедирерин организастаарының дугайында» № 243н

вынче кириер:

Ч.С.Кыргысты — Тыва Республиканың бойдус курла-вырларының болгаш экология сайыды;

В.В.Лесковту — Тыва Республиканың «Авиалесохрана» күрүнениң автономнуг албан чериниң удуртукчузу;

А.А.Ламажапты — «Тывасвязинформ» ААН-ниң МПЧС болгаш ХК талазы-биле специализи (дугуржуга езугаар);

А.Д. Ховалыгы — Россияның Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы (дугуржуга езугаар);

в) В.О.Тарыманың албан-дужаалының адын дараа-зында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Дириг амыттынарның болгаш сугнуң биологтур курлавырларының объектилерин камгалаарының талазы-биле күрүне комитетиниң даргазының оралакчызы»;

г) А.Т.Барааның албан-дужаалының адын дараазында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитетиниң даргазы»;

3) Тыва Республиканың Чазаның Тыва Республиканың девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш чайладырының база өрттүң айыыл чок чоруун ханды-ларының талазы-биле комиссиязының дугайында Дүрүмнүң 4.2 пунктузун дараазында эдилге-биле илередир:

«4.2. Комиссияның даргазы бирги оралакчылыг база дөрт оралакчылыг болур. Ооң чок турган үезинде хүлээлгелерин комиссияның даргазының бирги оралакчызы база оралакчыларының бирээзи күөсидир.»

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар, «Эрге-хоойлу медээлериниң албан-езуунуң интернет-порталына» («www.pravo.gov.ru») болгаш «Интернет» информатив-телекоммуникастыг четкиде Тыва Республиканың албан-езуунуң сайтызынга кириер.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың дашкаар медицина организацияларынче медицина дузазын чедирери-биле чоруткан хамаатыларга болгаш оларны үдеп чоруур кижилерге эмнелге черинче аай-дедир орук хөлезинин төлээр талазы-биле чарыгдалдарның орун тургузарының негелделери болгаш чурумунга өскерилге кириериниң дугайында

«Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза: 1. Тыва Республиканың Чазаның 2012 чылдың декабрь 13-те № 681 доктаалы-биле бадылаттыг Тыва Республиканың дашкаар медицина организацияларынче медицина дузазын чедирери-биле чоруткан хамаатыларга болгаш оларны үдеп чоруур кижилерге эмнелге черинче аай-дедир орук хөлезинин төлээр талазы-биле чарыгдалдарның орун тургузарының негелделериниң болгаш чурумунуң 2 пунктузунуң «а» иштиги пунктузунга «Россия Федерациязының Кадык камгалалының болгаш социал хөгжүлдө яамызының 2010 чылдың апрель 16-да «Тускайжыттыг медицина дузазын чедирерин организастаарының дугайында» № 243н

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар, «Эрге-хоойлу медээлериниң албан-езуунуң интернет-порталына» («www.pravo.gov.ru») болгаш «Интернет» информатив-телекоммуникастыг четкиде Тыва Республиканың албан-езуунуң сайтызынга кириер.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

Политиктиг репрессияларның агартыг кижилерини эргелерин катап тургузар талазы-биле республика комиссиязының составын бадылаарының дугайында

Россия Федерациязының Дээди Президиумунуң 1992 чылда март 30-де № 2610-1 доктаалы-биле бадылаан Политиктиг репрессияларның агартыг кижилерини эргелерин катап тургузар талазы-биле комиссияларның дугайында дүрүмнүң 2.1 пунктузун дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. Политиктиг репрессияларның агартыг кижилерини эргелерин катап тургузар талазы-биле республика комиссиязын дараазында составка бадылаар:

В.Г. Глухов — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Конституция-эрге-хоойлу политиказының болгаш күрүн тургузуунуң талазы-биле комитетиниң даргазы, даргазы;

Э.В. Доржу — Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының бирги оралакчызы;

У.Б. Монгуш — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаты;

О.В. Доржу — Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының оралакчызы;

Э.Ч. Монгуш — Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының социал төлевирлер организастаарының талазы-биле килдистиң начальниги;

У.С. Күжүгет — Тыва республиканың төөгү-чырыдышкыны эрге-хоойлу камгалалының «Мемориал» хөй-ниити организациязының даргазы;

М.Ш. Куулар — «Тыва Республиканың күрүне архиви» КБА-ны кол специализи;

Т.К. Ховалыг — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Аппаратының күрүне-эрге-хоойлу эргелеп-башкарылганының начальниги;

А.Б. Ондар — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Аппаратының организастыг эргелеп-башкарылганының Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Конституция-эрге-хоойлу политиказының болгаш күрүн тургузуунуң талазы-биле комитетиниң организастыг хандырылга килдизиниң начальниги

2. Күжүн чидирген деп санаар:

1) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 2011 чылдың декабрь 27-де № 1159 ДХ-1 доктаалын («Тувинская правда», 2011, декабрь 31);

2) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 2012 чылдың апрель 23-те № 1317 ДХ-1 доктаалын;

3) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 2013 чылдың ноябрь 5-те № 2217 ДХ-1 доктаалын;

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы К. ДАВАА.

Кызыл хоорай

2015 чылдың июнь 18

№ 495 ДХД-II

КӨДҮРЕР-ДАШ БУРГАННАРЫНГА ТУРАСКААЛ

Даш көдүрер өгбелеринин дөргүл-төрөлдөрү тураскаалдың чанында.

галыг спортчулар ол даштарны көдүрер дээш шаг болганнар. Бөгүнгө чедир кым-даа көдүрүп шыдаваан.

«Хүреш» стадионга 2-3 чыл чыткан даштарны Сүт-Хөл кожуунун чонунун дилээ-биле ол көдүрер-даштарны катап бойдузунун чаяаган чери Кызыл-Тайгаже бадырдаш, эрги Тыва үезинде даш көдүреринин талазы-биле тергидеп чораан Шойдаң Ондарның, Дарыжык Донгактың чырык аттарынга мөңгөжидип, ол кайгамчыктыг тураскаалды Кызыл-Тайганың баарында ховуда сүт-хөлчүлөр 2009 чылда ажитканнар. Ук тураскаалды Владимир Туматович Хеймер-оол, Иван Шыванович Монгуш болгаш Кызыл-оол Конгарович Монгуш олар чогаадыкчы езу-биле кылып, эрги Тыва үезинде Сүт-Хөлдүн девискээринге чурттап чораан өгбелерин ынчаар мөңгөжиткеш, кожуунун аныяк-өскени ол өгбелерин кажан-даа утпайн, сактып чоруун ооң-биле дагып кааны ол.

Ам Сүт-Хөл кожуунун үстүндө адаанывыс өгбө мөгелеринин дугайында эрткен вектиң 70 чылдарында тура чыып келгеним чамдык барымдаалыг төөгүлөргө доктаал көрөйн.

18 харлыг аныяк оол Шойдаңны, Тываның эң шырак дээн мөгелери Моолга баргаш, оларга чем хайындырып берип чоруур кылдыр ап алганнар. Тыва мөгелер Моолга чеде бээрге, Моолдун хүреш талазы-биле хайгааракчыларын Тывадан хүрежири-биле келген мөгелерге барып, оларның кайы хире шыраан билип эккээр-биле кижизин чоруткан. Ол тыва мөгелерниң орук-суурга кайы хире чораанын, канчаар тургустунуп алганын сонургап айтыргаш, оларның аяк шайын ижип оргаш, мөгелерниң чүү хире эът-ханнын, дурт-сынын өөренип, көрүп алгаш, шайлааш, байырлашкаш, чоруу барган. Ол чагырыкчыларынга келгеш мынча дээн дээр: «Урянхайдан келген мөгелер ниити күш-дамыр талазы-биле элээн шырак улус-тур. Ынчалза-даа оларга чем хайындырып, паштанчылап чоруур аныяк оол элээн сезинчиг оол-дур. Будунуң дөңмектеринин, холдарының шыңганнары мөчөк-мөчөк, дурт-сыны база барык 2 метр хире кижидир» — деп илеткээн.

Ол чугаа эртенінде моол, тыва мөгелерниң аразына база тарай хона берген. Ам канчаар, Урянхайның Амбын-Нояны-Соднам-Балчыр Шойдаң Ондарны өске мөгелер-биле кады

хүрештирер деп шиитпирлен алган.

Хүреш хүнү-даа келген. Тыва мөгелерден Шойдаң Ондар өске эш-өөрүндөн ылгалып, моол мөгелерни удаа-дараа өөзн агартыр октап тургаш, шүүлде хүрешке чедир аштырышкын чок хүрежип келген.

Ол өйдө Амбын-Ноян Соднам-Балчыр Шойдаңның чанына чедип келгеш, чугаалаан: «Ырак черден келген улус-тур бис. Өске улустун чуртунга чүү-даа болуп болур болгай, ынчангаш Моолдун мөгезинге дүжүп беривит» — деп айтышкын бергеш, дүжүмөттөр оор черже базып чоруй барган.

Шойдаң ноянның аңаа берген айтышкынын сайгарып, боданып олурда, мөге салыкчызы Шойдаңны түңнел хүрешке үнүп девириинче кыйгыра берген. Ол девири дээш үнүп келгеш, удурланыкчызынче көргөш, иштинде мен аңаа күш четпес чүү мен деп бодап, төңчүзүңгө чедир шыдаар шаа-биле хүрежирин шиитпирлеп алгаш, ооң-биле мендилежип, хол тудушкан. Ол үеде хүрешти көөр дээш келген моол аарыкчыларның, көрүкчүлөрүн дааш-шимээни-даа аажок, бодунуң мөгезин октаарынче кыйгырып, алгыржып-ла турганнар. Шойдаң Ондар бир карак чивеш аразында бодунуң аяк кылыр аргазынче удурланыкчызы кирип кээр орта, ону чая туда каапкан. Шак ынчаар Шойдаң Ондар Моол черге шүглүп үнгөн.

Төрээн Тывазынче келгиче чедир Амбын-Ноянның дужаалын күөсөтпээн дээш аңаа кончуттуруп, чемедеп, Амбын-Ноянның эриизин безин алган таварылгазы бар. Ынчалза-даа Урянхайның Амбын-Нояны Шойдаң Ондарны ооң соонда чылдарда-даа Моолче баарда кады ап, ону хүрештирер шаг болган.

Үстүндө адаанывыс өгбелеринге кылып каан тураскаалдың чанына көдүрер-даш маргылдаазы каш хонук бурунгаар дыка солун эрткен. Ону көөр дээш келген аныяктар, чон ховунун ортузунда кылган тураскаалды сонургап, кара-көк өңнүг гранитте кирип соктап тургаш, кылып каан бижимелдерни номчуп, ооң чанында чыдар кил аайы-биле чыскаалдыр салып каан көдүрер-даштарның арай чийктерин көдүрүп-даа турдулар.

Көдүрер-даштын езу-чаңчылдарын кончуг эки билер, республикада спорттун ол хевирлеринин непередикчизи, суртаалчызы Кызыл-оол Кон-

гарович Монгуш маргылдаа эгелээринин мурнунда дашты көдүреринин чурумнарын чаңгыс чер-чурттугларына билдингери-биле тайылбырлап берди. Дашты бистиң өгбелеривис 4 хевирге көдүрүп чораан: 1. Хүн кылайтыр, азы өскээр чугаалаарга, аар дашты тудуп алгаш, дашты черден адыра көдүрери. 2. Дискен караа. 3. Бел куспаа. 4. Хөрек деңи.

Даш көдүрүкчүлери 127 килограмм аар дашты көдүрүп маргышканнар. Маңаа тыва хүрешке республиканың Начын мөгези, даш көдүреринге Тываның 3 дакпыр чемпиону Опанас Семис-оол 127 килограмм аар дашты хөрек деңинге чедир көдүргөш, бирги черни бүзүрелдир-биле ээлээн. Шойдаң өгбенин үй-нуу Тимур Ондар бел куспаанга чедир көдүргөш — ийги, республиканың Арзылаң аттыг мөгези Седен-Очур Кара-Сал дискен караанга чедир көдүргөш, 3-кү шаңналга төлөптүг болган.

Урянхайның ат-алдарлыг мөгези Шойдаң Чангаа огул Ондар эң сөөлүндө 1925 чылдың Чазак байырлалына шүүлгөш, күскээр кыжын аарааш, бо өртемчеден чарлып чоруткан. Ол даш көдүреринге база кедергей мергежээн турган. Ооң көдүргени 427 килограмм деңзилиг дажын алдар-аттыг өгбенин тураскаалының чанында — Кызыл-Тайганың баарында Чес-Булуңнун Дугай деп черинде салган.

Кыдаттан келген гранит даш-биле кылып каан тураскаалдың

дарында ужуражып тургаш, Дарыжыктың дугайында ынчан меңээ чугаалаанын, эрткен субботада болган хүрешти көрүп оргаш база катап сагындым. Куулар Орустун ынчангы чугаа-зы: «Мөге Дарыжыктың дөнен шарызы кадыр черден чүглүп өлү бээрге, оозун чүктеп алган, дүште-даа чок торлаа боолуп чанып орган» — дээр. Шак ындыг мөге шүглүп, аар көдүрер-дашты көдүрүп-даа чорбайн канчаар.

Мөге хүрежинге республиканың аңгы-аңгы черлеринден келген 32 мөгелер содагланган. Оларның аразында республика наадымдарының 3 дакпыр тилекчизи, Тываның Чаан мөгези Эрес Кара-Сал, республика Наадымының чемпиону, Чаан мөге Андрей Хертек, республика Наадымына шүүлген Седен-Очур Кара-Сал, республиканың Арзылаң мөгези Амир Монгуш олар чаңгыс чер-чурттуг өгбелеринге мөгөйип, албан-биле кээп хүрежип, чонунун мурнунга бараан болганнар.

Эң сөөлүндө 4 мөге арттарга Эрес Кара-Сал чаңгыс чер-чурттуу, аныяк мөге Сылдыс Донгакты, Амир Монгуш Айдың Ооржакты тус-тузунда октааш, дараазында салыгже киргеннер. Чемпион ат дээш түңнел ужуражылгада хоочун мөге Амир Монгуш хүрештирер өөредип каан дүңмазы Эрес Кара-Салды тилекчинин девиин күөсөдиринче үдөп каан.

Шүүлген мөге Эрес Кара-Сал ук хүрештин деткикчилеринин Хүндүлел бижии, тураскаал-

Көдүрер-даш маргылдаазына тиилээн Опанас Семис-оол.

бир талазында эрги Тываның алдарлыг мөгези, даш көдүрүкчүзү Дарыжык Бады огул Донгактың көдүргени 272 килограмм деңзилиг дажын база делгей салып кааш, тураскаалда: «Төрээн черинин аныяк салгалына мөңгө тураскаал» дээш, ооң адаанда «Чаяаттынганы мөге болзун. Чарыштырганы эртер болзун» деп гранитти кирип соктап тургаш, бижип каан.

Үстүндө бижээнивис тураскаалдың бир маадыры — Дарыжык Донгак. 1928 чылда Таңды-Тываның тос кожууннарының төлээлеринин Наадымы Кара-Дытка болуп эрткен. Аңаа Дарыжык Донгак шүүлген. Ол арага-дары-даа ишпес, кончуг томаанның төлөптүг, эъткир-хан-чуг чараш девири. Ооң девириин чонга көргүзөр дээш албан-биле Кызылче чалап турган.

Тыва хүрештин төөгүзүн эки билер ол чер чурттуг Орус Куулар-биле эрткен вектиң 80 чыл-

дыг чуруу, акша шалыңы болгаш молдурга-биле шаңнаткан. Үжүүр былаашкан Амир Монгуш Хүндүлел бижик, акша, хой-биле шаңнаткан. Үшкү-дөрткү черлерни алган мөгелер Сылдыс Донгак биле Айдың Ооржак олар база Хүндүлел бижиктер, акша шаңналдары, хойлар-биле шаңнатканнар.

Аныяк чаваа аъттарның чарыжына Ян Куулар, Ондар-оол Ондар, Эрес Донгактың мунган аъттары шаңналдыг черлерни ээлээн. Улуг чүгүрүк аъттарның чарыжына Кежик Кыргыс — бирги, Амир Ондар — ийги, Комбу Ондар үшкү черлерни алган.

Ол хүн Кызыл-Тайганың баарында Чес-Булуңнун Дугайга болуп эрткен ол солун маргылдааны сүт-хөлчүлөр, аалчылар улуг сонургал-биле магадап көрүп, өөрүшкү-маңайлыг тараан.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнун тырттырган чуруу.

ДАЛАШ ЭРТКЕН, АМ УТТУНДУРГАН

Эрткен чылдың төңчүзүндө Субедей-Маадырның чаңгыс аай омур-хевирин тургузар болгаш ону мөңгөжидерибиле чон аразына конкурс болуп эрткен. Тиилекчини илередирибиле чаа чылдың бүдүүзүндө СМС бадылаашкына үш ажилды кириген. Ол конкурска болгаш бадылаашкына киришпейн барган чылдагаанарым чугалап көрейин.

№ 1 ажилды Маадырның омур-хевиринге дүгжүп турар деп шинчилээш, арын-шырайына, бодум хуумда, таарзындым. Хаваан кежилдир селеме сорбузу оон дайын-чаага дорт киржилгезин бадыткап, бедик хаваанда чеди-сес каат сыгыгылары оон шылгараңгай мерген угаанын илередири турар. Ынчалза-даа Маадырның бир кол бүдүжү — аг-шерин сорук кирип, ынаныштыг кыйгы салып турар көрүжү чедир ажиттынмайн барган хире боорга, хомудаксадым. Аргадуржулгазына хамаарыштыр хар-назынын база шын илереткен деп бодаар-дыр мен.

№ 2 ажилда кеткен идик-хеви кол черни ээлеп турар, омур-хевир илереди ийги черже кирген хевирлиг чорду. Колдуу Маадырның арын-шырайы негеттинип турар болганда, кеткен хеви ийги чергениң айтыры турган боор ийин. Көргүстүнген арын-шырай полководчу Субедейге, оон шиитпирлиг, быжыг туржунга, күчүлүг мага-бодунга таарышпас, шала сыйыгыр, ыспагарсымаар кылдыр көстүп турар деп санаар мен.

Шилиттинип алдынан №3 ажил алдарлыг Маадырывыска дүгжүп болур. Ынчалза-даа омур-хевирин мөөң күчүтен-мөгезин илергейлээн угланышкын чая басып турар ышкаш, орус чонувустун тоолчургу маадыр-

ларын илереткен мөзү-шынарга дөмейлежип турар хевирлиг. Ийе, ол үениң аг-шеринге, күчүтен-мөгө маадырлар негеттинип-даа турганнар, үлегерчижек-даа боол чорааннар.

Бодум элээн үе дургузунда Маадырывыстың омур-хевириниң дугайында ында-хаа көстүп кээр кыска-чегей демдег-

кол командылакчызына тыва уктуг Субедей-багатурну томуйлаан турган. Сөөлүндө ол шеригниң билдиги стратегия апаргаш, Чингисханның эң чоок, бүзүрелдиг полководчузу болу бергенин төөгү бадыткап турар. Ынчангаш алдарлыг ада-өгбелеривисти мөңгөжидер сорулга-биле конкурсту, орай-

агымына дөмейлешпейн, а даш октаптарга, ону долгандыр бырлаңнааш чалгы-биле дөмей болду ышкаш.

Ындыг-даа болза, көрдүнген кыска үе иштинде 108 кижиле 147 ажилдарын кириген дээр-ге, багай звес түңнел-дир деп бодадым. Ол ажилдарның дагын катап шилилгезин кыл-

болгаш тыва профессионал рукчулар, уран-мерген таланты аныктар бар-ла болгай дүзүрелим-биле аңаа киришдим.

Эрткен вектиң тозан чылдырының эгезинде Тывавыст сүлдө демдектерин чаартыр рулгалыг конкурска бодум-д киржи, өөреникчилеримни даа хей ажилдарын кириштирип турган мен. Ынчан конкурскады демнежип киржип турарым чурукчу Сат Оюн-оолд кириген күрүнө тугунун протизи түңнелинде шилиттинге депутаттарның деткимчез алган чүве болгай. Ол тук 1992 чылдың сентябрь 19-Кызылдың төп Арат шөлүн ыдыктыг XIV Далай-Лаи Башкының ыдыктаан езулаг Тывавыстың төөгүзүнге база б. уттундурбас болушкун бол артканы өөрүнчүг.

Субедей — бистиң делег чергелиг Маадырывыс, бистиң бир чоргааралывыс. Ынчанга оон адын алдаржыдары-биле көрүксенчиг, барыксанчыг Ази диптиң төвүндө, чоокта чаа 10 харлаан Кызылывыста тугтуну турар аэропортту чурттар, чоннар аразының агаар шугумуну бир аргыжылга пунктузу кылды чогуур деңнелге чедир туду дерээш, аңаа Маадырывысты аъттыг тураскаалын тургускашук аэропортту оон ады-биле адаан болза деп саналымны «Шын» солун дамчыштыр киридим. Төрзэн Тывавыстың полководчу Маадырывыстың аталдары бүгү делегейге делгерле турар болзун деп чалбарыбиле бо чүүлүмнү доозуп, манас сонуургалдыг кижилерниң саналоналдарын база дыңнаксадым.

Бавуу Ховалыг,

Кызылдың № 9 школазынга чурук башкылап чоразан күш-ажылдың хоочуну.

лээшкиннерден эскериглерни база сактып ап чораан мен. Оон түңнелинде мээңи-биле ол узун-шыырак, кашпагай, шимченгир, сииреш мага-боттуг, шылгараңгай, мерген угаанының херечизи болган бедик хавактыг, быжыг туржун, бурунгаар чүткүлүн илереткен дорт болгаш делгем сегелдиг, хаваандан эгелээш кырлаңзымаар дорт думчуктуг, ханы уткалыг, чоргаар көрүштүг, күчү-түрлүг кижиле турган боор деп бодап чоруур мен. Мээң ынчалдыр түңнел бодап алганым-биле № 1 ажил чоокшулажып, аяннажып турар хевирлиг болду.

Ам конкурс дугайында бодалым мындыг. Чингисхан делегейде эң улуг империяны тургузуп тура, ол үеде аштырышкын чок турган сүрлүг күш — аг-шериниң

тай-даа берген болза, эрттирери шын. Бо мындыг харысалгалыг ажилды чорударда, бир ай хире бердинген хуусаа шала кызыы болган деп бодаар мен. Бодамча-шинчилелдиг белеткел ажылы кылдырмаанда, бо ажил анаа-ла догааштырыг, кандыг-даа үндезин чок чогадылгаше кире берип болур. А Субедей дээрге тоолчургу маадыр звес, а херек кырында чурттап чораан алдар-аттыг ада-өгбелеривистиң бирээзи дээрзин угап билири чугула.

Черле мындыг уткалыг үндезин-дазылдыг айтырылдарны далаш-биле буу-хаа шиитпирлеп, түңнел үндүрери чогулчалыг чедимчеге чедирери ховар. Бо таварылгада хейнүү СМС бадылаашкын-саналы Улуг-Хемивистиң күчүлүг

гаш, оон чыынды омур-хевирини үндүрген болза база бир солун вариант үнүп болур турган боор. Төөгүвүске хүндүткелдиг болуп, патриотчу кижизидилгени быжыглаары-биле конкурска бактаап кирген ажилдарны удуртукчу комиссия, конкурстун организакчылары тускай альбом-журнал хевирлиг үндүргеш, улус-чонга, эң ылаңгыя анык өскенге таныштырган болза деп саналдым мен. Чүгле конкурстун тиилекчилеринге звес, а шупту киржикчилеринге — эң анык, Чадаана чурттуг Аракчаа Аңчыдан эгелээш, хей санныг школачыларга, эң улуг назылыг, Шуй суурнун чурттакчызы Владимир Хертекке чедир езулуг активчи патриоттар-дыр силер деп өөрүшкүмнү илередикседим. Бодум хар-назыным улгады берген

55 ЧЫЛ БОЛГАШ...

Кызылдың Арат шөлүнге чаңгысклассчылар ужуражыр болчага 6 кижиле чыгып келген. Эжишкилерниң омак-хөглүү-даа аажок, келген эштерин кусаптап уткуп турлар. Оларның аразында эң-не чугаакыр кырганава Өнермаа Курбаевна Ондар чаңгысклассчы эш-өөрүн, башкыларын, школага өөренип чораан үлерин сактып чугаалады.

Бо чаңгысклассчылар Чадаана ортумак школазын 1960 чылда 38 кижиле дооскан. Оларның бир онзагайы — шупту дээди эртем-билиглиг, оларның 22-зи — башкылар. Ийи эмчи, 2 артист, 1 журналист, арктаннары көдээ ажил-агый адырынга ажилдап чораан. «Эп-найыралывыс школачы чылдарывыста-ла эгелээш. Беш чыл болгаш-ла чыгып, ужуражып турар бис. Ол чыгырда анаа-ла хөглеп турбас, сактыышкыннар кылып, культурлуг солун хемчеглер эрттирер-дир бис. Ам доозукчулардан 15 кижиле арткан. 50 чылдаан юбилейивисте чаңгысклассчывыс алдарлыг башкы Кара-кыс Кожай-ооловна Монгуштуң Дус-Хөлде пансионадынга 3 хонук дыштанганывыс дыка-ла уттундурбас

онза болду. Ол-ла чылын күзүн чаңгысклассчыларывыс Манзат Шыраповна биле Дыртый-оол Назытыевич Ондарларның алдын кудазынга киржир ааскежиктиг болган бис» — деп, Өнермаа Курбаевна чугаалады.

Бо чаңгысклассчылар ажил-агыйы-биле Тываның төлөптиг, ат-алдарлыг кижилери болган. Зоя Даргытпаевна Монгуш — амгы үеде Кызылдың № 9 школа гимназиясында эге класстар башкызы. Ук школаның тургустунганындан эгелээш ында ажилдап чоруур, башкы стажы 50 ажыг чыл. Галина Александровна Романова — № 2 терапияның ординатор эмчизи, ТР-ниң алдарлыг эмчизи. Америкага, Италияга, Сингапурга, Кыдатка, Моолга эрткен делегей конгресстеринге киржи, олуржуп чораан. Өнермаа Курбаевна Ондар — дээди категорияның башкызы, Барыын-Хемчик кожуннун Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазынга 40 ажыг чылдар дургузунда методист башкылаан.

1960 чылда класзының башкызы Галина Васильев-

Башкы Өнермаа Курбаевна Ондар, физика башкызы Эремаа Маңнай-ооловна Түлүш, төөгү башкызы Дыртый-оол Назытыевич Ондар, бухгалтер Манзат Шыраповна Ондар, эмчи Галина Александровна Романова, башкы Зоя Даргытпаевна Монгуш.

на Смехова «сөөлгү коңгада» өөреникчилерин амыдыралдың улуг оруунче үдеп тура чугаалаан эки күзээшкннерин ам-даа утпайн сактып чоруурун назылап

кырый-даа берген болза, ам-даа өөреникчилер ышкаш сагыш сеткили сергек чугаалап турдулар. «Школачы чылдарывыс» деп ырыны ужуражыр санында гимн

кылдыр ырлааш, тараарлар.

Алдынай СОЯН.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

Ак халаттыг кижилер дугайында

Чаштарның кадыкшылының камгалакчызы

Ульяна Васильевна Чопалаева — Кызыл хоорайның бичии чаштарның 1 поликлиниказының 4 дугаар участкада педиатр эмчи. Ол — бирги категорияның эмчизи. 1975 чылда Красноярск хоорайның эмчи институтунун бичии уруглар эмнээр талазы-биле факультетин дооскаш, улаштыр интернатураны дооскан.

Күш-ажылчы базамын кончуг аныяан-а Кызыл кожуун эмнелгезинин Баян-Кол часток эмнелгезинге кол эмчизи болгаш бичии уруглар эмчизи болуп эгелээш, 1976 чылдан 1981 чылга чедир ажилдаан. Оң соонда 1989 чылга чедир Сүт-Хөл кожуунун төп эмнелгезинге участоктун эмчизи болуп ажилдаан. 1989-2006 чылдарда Таңды кожуунун төп эмнелгезинге участоктун педиатр эмчизинге эки көргүзүлгө ажилдап келген. 2006 чылда Кызылче көжүп, ажилын уламчылаан. Дык камгалал шугумунга 40 чылдарның ичинде бичии чаштарга дуза чедирип туруп эриг баарлыг, биче сеткилдиг эмчи.

У.В. Чопалаева.

Профессионал билиин бедидип, Новокузнецк, Иркутск, Москва хоорайларга каш-даа катап билиг бедидер курстарны өөренип эрткен, бедик мер-

гежилдиг, ажилыга бердинген, шырак дирткен эмчилерниң бирээзи. Кызыл хоорайга сөөлгү чылдарда ажилдаан көргүзүлгө-биле алырга, участогунда сааттыг иелерниң кады дээш хайгааралы 98-99 хуу күүсеттинген, чаа төрүттүнген уругларның баштайгы үш хүнүнде бажыңарыга хайгааралы 99 хуу, бир хар иштинде уругларның үзүктелиишкин чок хайгааралы 100 хуу. Бичии уругларның камгалал тарылгалары шупту күүсеттиниң турар. Ульяна Васильевнаның участогунда уругларның өкпе-хөрек аарыглары, дегдиринишкин, бронхит дээн чижектиг аарыглар оранчок эвээжээн.

Өөнүң ээзи, чоок эки чораан уругларының ачазы Санчай Ондарович Кысыдак көдээ ажил-агый институтун дооскаш, агрономнап, инженер-гидротехниктеп, шаңнал-макталдыг ажилдап чорааш, 1996 чылда айыыл-халапка таварышкаш, аныяк назынында «адының бажы хоя» бергени хомуданчыг болбас ар-гажок. Ажыг-шүжүгүн, аар-бергени чымыш-

тыг ажылы-биле холбап чорааш, шыдажып эрткен эне эмчи. Олар үш уруглуг: улуг уруу Алена Кысыдак — Тываның күрүне университетинде башкылап турар, инженер-техниктиг эртемнерниң кандидаты.

Ортун уруу Саяна Серен-оол — №1 уруглар эмчизинде реаниматор эмчи. Хеймер кызы Севил Кысыдак — Рос-банкыда офис удуртукчузу. Эмчи 2 уй-нуктарлыг, эки ажылы дээш хөй-хөй шаңнал-макталдарның эдилекчизи: Кызыл хоорайның 99 чылында мэрниң Хүндүлел бичии, Тыва-биле Россияның каттышка-нынга тураскааткан «100 чыл» деп ме-даль-биле бо чылын шаңнаткан. Ульяна Васильевнаның ачазы Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы, фрон-товик, чораан болза, 101 харлыг турар.

Чонунга хүндүткелдиг, ие-чаштарның кадыының камгалакчызы эмчи Ульяна Васильевна Чопалаевага эмчи ажил-дакчыларының хүнү-биле изиг байырны чедирдим.

Раиса ХОВАЛЫГ,
коллегасы.

Ажылынга кызымак авам

Ававыстың чырык адынга тураскаа-п, бо чүүлү эмчилер хүнүн тава-штыр бижип олур мен. Бо чылын сумалдыг Бай-Тайга кожуунун эм-чизи 70 чыл оюн демдеглээр. Аңаа астың ававыс үр чылдар иштинде 42 л ажилдаан. Авамның төрүттүнген эи Кызыл-Даг сумузунга хамаар-ар чараш, делгем шынааларлыг Эл-Сөөк, аржаан суглуг Бел болгай. Бөлөрүм чурттап чораан черлери м оъттарлыг, аржаан сугларлыг, ар-белчирилг Чеди-Тейлер, Белдин илүп чоруткан делгем хову-шөлдери. Анда болаага улуг хүрээ «Көөп-Сөөк» турган, чоокку үеге чедир оон чүгле у чыткан. Ам ында эрткен чылын Көөп-Сөөк хүрээни туттунган, чонун ап хүлээп эгелей берген.

Авамның ачазын Чүлдүм Хуулганович чак дээр, авазын Сержиңмаа Сүүр-овна Күжүгет дээр. Кырган-авамның төрөөннери шупту 15 кижиге турган. Сүмбер-оол, Очур-оол, Минчеңмаа, Сержиңмаа Күжүгеттер... Кырган-авамның ил Сержиңмаа дээрге улус шоолуг бес, чонунуң берген шолу ады Кызыл-ке. Кырган-ачам Чүлдүм Көөп-Сөөк ээзинин база бир хелини бооп, чонунга -буянын чедирип чораан. Кырган-авамның ачазын Күжүгет Сүүр-оол дээр, алдарлыг чылгычы чораан. Чонда а ады — Шокар Сүүр-оол. Сүмбер-оол бичи хөлчөк шырак мөгө, ол республи-каш катап шүглүп чораан. Очур-оол бичи орус дыл башкылап чораан. Оон эртен улуг огу Кызыл-Даг Владимир Чакович Шөмбүл музыка училищезин оккан, школага дыка хөй чылдарда му-зика башкылаан, өгбөлөрүн дөззөн мөгө, чонукчузу, оон барбаан, баспаан чери-чөк. Дыка хөй шаңнадып, РФ-тиң, Тыва ре-спубликаның алдарлыг даш чонукчузу орны алган.

Минчеңмаа даай-авам 7 кыстыг, 2 оол-чораан. Ол Тээли эмнелгезинге дыка чылдарда ажилдаан, оон честейниң алыны аайы-биле Кызылга келгеннер. Уруу Роза Чооду (Роза Чалбаевна Серен-оол) артист чораан, театрда дыка үр-лүдүп келген. Кырган-авамның авазы 9 л төрөөн угбашкылар, алыс чурту Кара-дун Деле-Хөл аксы. Кызыл-Тайга — Хүр-геттер төрөл бөлүк хөй аймактарның у.

Авам Чуутпа Салчаковна Хомушкун

эмнелгеге 1958 чылдан божуур бажыңга ажилдап эгелээш. Авамның кады төрөөннери 12 кижиге турган. Артканы чүгле 5 кижиге: авам, Каадыр даай-авам, Чүлдүм Эрес-оол даайым, Анай даай-авам, «Друж-бага» чурттап чораан Хо-мушкун Өнер-оол даайым. Шаанда эмнелге өргө турган, авам ажылынга дыка кызымак кижиге-ле болгай. Божуур бажыңга та чеже-чеже иелер чии-геп алгаш, өөрүшкүлүг чанып турганнар. Чеже-чеже өпояларның хирин кеспээн дээрл. Авамның кады ажилдап чораан эмчи дуңмалары Иргит Дугул-оол акый, Иргит Севээн акый, Часкалмаа, Елиза-вета Очур, Зоя Таргын, Елизавета Дилак, Долума, Дыкпаан, Саарбай дээш, оон-даа хөй. Авамның санитарка эштери Өпей, Хирлиг, Белек угбай. Улуг гинеколог эмчизи Русанова хөлчөк шыңгы, негелделиг, орус омактыг, кезээде хүлүмзүрүп чоруур, оюн-баштак, кылбас-тутпас ажылы чок. Хондур-дүндүр божуур бажыңга бир дүне-ле 6-7 иелер чи-игээр деп авам чугаалап кээр, бирде ийис өпоялар төрүттүнген суг деп дыңнаарга, солуну аажок.

Авам эрес-кежээ, шалыпкын, аргытты-нар, даараныр, чүнү-даа аргыыр, делгелге-лерге бо-ла киришкен турар. Бажың дашы чайын айыраң каас чечектер-биле долган турар. Авамның чугаалап олурарындан дыңнаарга, пенсия үнүгө чедир таптыг-ла 13-14 чаа эргелекчилер-биле ажилдаан. Ынчан Сагаан-оол Сарыглар эмчи дыка үр чылдарда эргелекчилээш, оон өөнүң ишти Тамара Сарыглар халдавырлыг аарыглар салбырын хөй чылдар иштинде удуртуп келген. Эмнелге эргижирээни-биле чаа бажыңны аңаа туткан.

1973 чылда авамны улуг эмчи бир хүн кабинетке келдиртип алгаш: «Силерге чаа эмнелгеге ажилдаарын сүмелеп тур бис, «кастеляншалап» (ажыл-агый эргелекчи-леп) дээн. Эмчиниң өрээлинге дыка хөй улуг эмчилер, профком даргазы, парторг олурганнар. Ол үеде база дыка үр үеде эрги эмнелгеге кастеляншалап ажилдап

келген Киимей Серенотовна Делгер туруп келгеш: «Мен Чуутпа Салчаковнаны эки билер мен, ажылынга кызымак, арыг-си-лиг, шыңгы, негелделиг. Черле чаа ажил-га ажилдаарын сүмелеп тур мен, билдин-мес чүүлүн мен дузалажып, айтып бээр мен» — дээн. 1973 чылда авам божуур бажыңдан чаа ажилче шилчээш. Ол баш-тай хондур-дүндүр ажилдап өөренип кал-ган кижиге чиктиг болган: 5 хүн ажилдаар, 2 хүн дыштаныр. Ававыс ынчалдыр-ла чаа ажилче шымнып кирген. Ол-ла ажылынга пенсия үнүгөге чедир ажилдаан. Авам алыс-ла төрүмелинден талантылыг кижиге болгаш, ырлап, танцылап, эмнелгезинин хөй-ниити ажилдарына киржип чораан. Оон ойнаар хөгжүм херекселдери хөй: дошпулуур, хомус, гармошка, игил, ман-долина. Фестивальдар үезинде хылдыг хөгжүмгө суг оркестр тургузуп алган турар. Кожуун иштинге көрүлдөр боор-ла, кезээде эмнелге коллективи бирги черни алган турар. Эмчилерниң республика чергелиг фестивальдары чылдың болур. Бистиң ававыс аңаа кезээде киришкен чоруур. Кожуунун улуг фестивальдарына киржип, Красноярск, Новосибирск, Абакан чедир концерттерге киришкеш келир. Ол сцена кырына дошпулуур-биле бурунгу ырларны, кожамыктарны хөглүг-баштак ырлап, ылаңгыя гармонь, мандолинага бир аңгы үнүг орус ырларны дыка чараш,

аянныг кылдыр ойнап күүседир чораан.

1958 чылда ачам Кара-оол Конгарович Хомушкун-биле өг-бүлө туткаш, эгин кожа 30 чыл чурттап, 5 ажы-төлдүг болган-нар. Ачавыс харылзаа бел-диринге электромонтерлап, Тээлиге электриктеп, Тээлиниң подстанциязынга электриктеп чораан. Авам, ачам ажы-төлү дээнде хөлчөк кызымак, бис-терни эки өөрениңер, эртем-билиг чедип алыр силер деп болганчок-ла мээң 5 ажы-төлүм шупту эртем-билиг болур деп күзелин чугаалап оор. Ам шуп-тувус эртем-билиг, Тываның аңгы-аңгы кожууннарында чурт-тап чор бис. Ачавыс дыка аныяк тургаш, бистен чарлып чоруткан. Ачам чок болган соонда, чартык өскүс амыдырал эгелээш. Ава-выс ачаның, аваның орнун катый

харылап, школа-биле сырый харылзаа-лыг, шыңгы, негелделиг, кичээлдеривиске бо-ла олуржуп турган. 5 өөреникчи дээрге база хөй. Ада-ие комитетин даргалап, школаның хөй-ниити ажылынга киржир. Бистиң келир үевис дээш хөлчөк кызымак чораан. Ававыстың төккөн дери халас барбаан, бистерни өөредип, студент 2 кыс, 3 огу дооскаш кээр, өглөп-баштап каан.

Ававыс дугайында бичии сактышкын

кылып, бо чылын Бай-Тайга кожуунун

70 чыл оюн таварыштыр эмнелге кол-

лективинге ававыстың уругларының мур-

нундан улуг-улуг байырны чедирип олур

бис. Ававыс ажилдап чораан үезинде

шаңнадып, мактадып, хүндүлел самбыра-

зынга чуруу-даа турган, «Иениң алдары»,

«Күш-ажылдың хоочуну» медальдарның

эдилекчизи, «Бай-Тайганың хүндүлүг чурт-

такчызы» чораан. Ававыстың соон салгап,

уйнуктары, кенээттери фельдшер эмчилер

болганнар. Байырлалын таварыштыр

айыраң ак-ак чечек ышкаш, ак халат кет-

кен улуг керним Светлана Эрекдоловнага,

Чодураа Виктороннага, улуг огулум Буян

Анатольевичиге, хеймер уруум Долаанага

изиг байырны чедирип, бүгү-ле чүүлдерге

чедишкенин болурун күзедим.

Катерина ХОМУШКУ.

Бай-Тайга кожуун, Тээли суур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2014 чылдың май 26-да № 220 доктаалына
өскерилгелер кириеринин дугайында

2015 чылдың июнь 11 № 294 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры
болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2014 чылдың май 26-да «Тыва Республиканың ниити өөредилге организацияларының доозукчуларына «Өөредилгеге онзагай чедишкinnerи дээш» алдын болгаш мөңгүн медальдарның дугайында» № 220 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:

а) адында «Алдын болгаш мөңгүн медальдарның дугайында» деп сөстөрни «Мөңгүн медальдың дугайында» деп сөстөр-биле солур;

б) 1-ги пунктта «алдын болгаш мөңгүн медальдарны» деп сөстөрни «мөңгүн медальды» деп сөстөр-биле солур;

в) 2-ги пунктта:

бирги абзацта «алдын болгаш мөңгүн медальдарның дугайында» деп сөстөрни «мөңгүн медальдың дугайында» деп сөстөр-биле солур;

ийги абзацта «алдын болгаш мөңгүн медальдарның» деп сөстөрни «мөңгүн медальдың» деп сөстөр-биле солур;

2) Тыва Республиканың ниити өөредилге организацияларының доозукчуларына «Өөредилгеге онзагай чедишкinnerи дээш» алдын болгаш мөңгүн медальдарның дугайында дүрүмде:

а) адында «алдын болгаш мөңгүн медальдарның

дугайында» деп сөстөрни «мөңгүн медальдың дугайында» деп сөстөр-биле солур;

б) 1-ги пунктта «алдын болгаш мөңгүн медальдар-биле» деп сөстөрни «мөңгүн медаль-биле» деп сөстөр-биле солур;

в) 2-ги пунктта күжүн чидирген деп санаар;

г) 4-кү пунктта «алдын болгаш мөңгүн медальдар-биле» деп сөстөрни «мөңгүн медаль-биле» деп сөстөр-биле солур;

3) Тыва Республиканың ниити өөредилге организацияларының доозукчуларына «Өөредилгеге онзагай чедишкinnerи дээш» алдын болгаш мөңгүн медальдарның тодарадыг бижиинде:

а) адында «алдын болгаш мөңгүн медальдарның» деп сөстөрни «мөңгүн медальдың» деп сөстөр-биле солур;

б) бирги абзацта «Алдын болгаш мөңгүн медальдар» деп сөстөрни «Мөңгүн медаль» деп сөстөр-биле солур, «Алдын медальдың өңү – алдынналчак» деп сөстөрни ап кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар, «Эрге-хоойлу медээлеринин албан-езузуунун интернет-порталына» (www.pravo.gov.ru) болгаш «Интернет» информастыг-телекоммуникативтиг четкиде Тыва Республиканың албан-езузуунун сайтызынга кириер.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.КАРА-ООЛ.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию Каа-Хемского района поступило заявление от гр. **Орустук Владислава Викторовича** о предоставлении на праве аренды земельного участка из земель населенного пункта, расположенный по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Полевая, дом 41, общей площадью 1000 кв. м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), под индивидуальное жилищное строительство.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации
района Г.А. Куулар.

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданки РФ **Салчак Сергек Балгановича** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов, для строительства многоквартирного жилого дома, с общей площадью 1115,00 кв. м., расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с.Тээли, ул. Шивилиг, д. 38.

В рамках действующего законодательства администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва», в течение 30 дней со дня опубликования данной информации

принимает письменные возражения по данному заявлению по адресу: Республики Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Тээли, ул. Комсомольская, д. 19, каб. № 222.

В.и.о. главного специалиста отдела
отдела экономического развития и по земельно-имущественным отношениям администрации Ондар А.М.

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданина **Кужугет Экер-оол Дамдыновича** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов, для индивидуального жилищного строительства, с общей площадью 1200,00 кв. м., расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с.Кара-Холь, ул. Фабрик Антон, д. 33.

В рамках действующего законодательства администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва», в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по адресу: Республики Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Тээли, ул. Комсомольская, д. 19, каб. № 222.

В.и.о. главного специалиста отдела
экономического развития и по земельно-имущественным отношениям администрации Ондар А.М.

СООБЩЕНИЕ О РЕЗУЛЬТАТАХ ПРОВЕДЕНИЯ ПУБЛИЧНЫХ СЛУШАНИЙ, ПО ВОПРОСУ ИЗМЕНЕНИЯ ВИДА РАЗРЕШЕННОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО УЧАСТКА с кадастровым номером 17:09:0501020:38

На основании постановления Главы кожууна - председателя Хурала представителей Сут-Хольского кожууна №18 от 16.03.2015г. «О проведении публичных слушаний по вопросу изменения вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0501020:38 с местоположением в Тыва респ. р-н Сут-Хольский, с Кара-Чыраа, ул Арат, д 10, кв 2» в помещении СДК им. Монгуш Дарый с. Кара-Чыраа, расположенному по адресу: 668150, Республика Тыва, Сут-Хольский район, с. Кара-Чыраа, ул. Механизация, д. 18 14 апреля 2015г. с 17 часов 00 мин. по 17час.

16 мин., проведены публичные слушания.

Постановлением Главы кожууна - председателя Хурала представителей муниципального района «Сут-Хольский кожуун Республики Тыва» № 32 от 20.04.2015г. «Об изменении вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0501020:38 находящегося по адресу: Тыва респ. р-н Сут-Хольский, с Кара-Чыраа, ул Арат, д 10, кв 2 по результатам публичных слушаний» публичные слушания признаны состоявшимися и проведенными в соответствии со сроками и порядком проведения публичных

слушаний и вид разрешенного использования (назначения) земельного участка из категории земель населенных пунктов общей площадью 606 м² находящегося по адресу: 668150, Тыва респ. р-н Сут-Хольский, с Кара-Чыраа, ул Арат, д 10, кв 2 с кадастровым номером 17:09:0501020:38 с — «Для размещения объекта торговли» изменен на для ведения личного подсобного хозяйства.

Главный специалист по земельным и имущественным отношениям администрации муниципального района «Сут-Хольский кожуун Республики Тыва» Ч. Монгуш.

В соответствии с решением общего собрания членов СОО «Дар» от 16 ноября 2014 г. протокол №8, Сата Саида Ким-ооловна вступила на должность председателя правления СОО «Дар» с 18 ноября 2014 года (приказ №11).

Правление
СОО «Дар».

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин
күүседип турар
Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдис—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Очулга килдизи — 2-03-87. Реклама, чарлал килдизи — 2-03-90, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 5789. Номерни парлапгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаптыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.

Төрүттүнген хүнүңер-биле

Эргим, хүндүлүг чаптанчыгбайларым — ур
Бадма Опаш, оглум Күдөр Иргит. Төрүттүң
хүнүңер-биле аас-кежикти, кадыкшылды, ак ору
мөңгө назынны арыг сеткилден күзедим!

Солаана Опаш

Хүндүлүг Вячеслав Дыкыевич!

Чырыткылыг 50 харлаан байырында

Ие черни, каас-чараш чечектерни

Арыг, чаагай сеткилимден сөңнеп ора,

Узун назын, кадыкшылды, өөрүшкүнү

Ак-ла орук, чедишкinnerи

Арамайлап йөрээвишаан күзедивис, Дыкыевич!

«Байлак» кадыкшылга лагери

Чагытай хөлден ырак эвес
черде «Байлак» лагери июнь
23-төн эгелеп республиканың
кожууннарындан уругларны
хүлээп эгелээн. Бо чайгы үш
сезонда 630 уругнун кадык-
шылын быжыглаары планнат-
тыгган.

Уругларга таарымчалыг бай-
далдарны тургузары-биле шы-
нарлыг капитал септелгени чо-
руткан. Чаарттыгган лагерьде эр-
гижирээн тудугларны ап каапкан,
чунар-бажың, хыналда-эрттирил-
ге пунктузун, суг шыгжамырын
туткан, канализация четкизин
чорудуп, чаа чунар-демирлерни
аскан, өг хевирлиг шывыгылыг
дыштаныр черни дерээн. Шупту
корпустарда эжикитерни, дөкпе-
лерни, туттунар черлерни солуп,
агар септелгени база кылган. Оон
ангыда чөмненир черни, клубту,
спортчу шөлү база септээн. Өг-
бүлөгө болгаш уругларга социал
деткимче көргүзөр республика
төвүңгө хамааржыр бо уруглар
албан черинин эт-сөвин база
чаарткан. Лагерьинин куратору —
Тываның өг-бүлө болгаш уруглар

херектеринин талазы-биле
тилел херек чүүлдерин не-
саткан.

Кадыкшылга кампаниязы
белеткелинин үезинде, м
айда-ла, өрткө удур хемчегле
чорудуп, чөмненир черни, а
чөм аңмаарларын дезинфек-
лап арыггаан. Кургаан ыяшта
арыглап, чаа өзүмнерни олур
чечектерни тараан.

Уругларның дыштаныл-
зын шынарлыг эрттирери-б
Новосибирскиде «Тимуров
уруглар лагеринин баазы
эрткен «Гейтмаун — оюннар
вискээри» деп Оюннар бол
педагогиктиг анимацияның
бүгү-делегей фестивалына
вадан өг-бүлө болгаш уругла
социал деткимче кадар үш төг
ажылдакчылары билиг-мерге
лин бедиткен. Ол ажылдакчы
социал төптеринин специали-
теринге «Инструктивтиг лаг
— вожатыларның школа:
өөредилге чорудуунун үезин
шиңгээди алганы билиглер
дамчыткан.

gov.tuva.ru-да

Чарлал

Кара демир, өңнүг демирлер артынчызын хүлээп ап ту-
рар бис, аар өртөккө. База «Одежда». Каа-Хем кудумчузу
94. Тел.: 8923-384-38-78.

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

1991 чылда Эрзин ортумак школазын дооскан дугайында Кы-
Аяс Кан-ооловичинин адынга тывыскан А № 536921 аттестатты
читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

2006 чылда Чаа-Хөл ортумак школазын дооскан Хайбан Инна
Эдуардовнанын адынга тывыскан 4089685 дугаарлыг аттестаттын
читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.